

La venjança dels Borja

Amb la recuperació dels frescs que hi pintaren Paolo de Sant Leocadio i Francesco Pagano, la catedral de València retroba un primeríssim renaixement, llegat del papa Alexandre VI. Retornen les empremtes de la família Borja.

Va ser un alemany, Joannes Burckard, mestre de cerimònies del papa de Xàtiva Alexandre VI, qui, en escriure el seu *Dietari secret* (publicat per 3i4 el 2004) més va influir en la creació de la llegenda negra dels Borja, que ha romàs al llarg dels segles. El germànic va semblar el seu escrit d'insídies, insinuacions i maliciosos comentaris amb els quals, en definitiva, manifestava la seua incapacitat per comprendre el dinamisme, l'habilitat política i diplomàtica, la intel·ligència, la vitalitat de Roderic de Borja, a qui feia creditor de desconsideració, oprobi i menyspreu. No obstant això, a nivell valencià, la maledicència del cap de ritus no va poder agranar l'admiració que causava la grandiositat dels Borja. I més quan els descendents, a part de seguir ocupant alts càrrecs eclesiàstics i civils, ostentaven el ducat de Gandia i van donar un duc al país i un general piadosíssim –sant!– als jesuïtes. Els cercles eclesiàstics valencians sí que van notar els vetos vaticans a les eleccions del capítol de la Seu d'arquebisbes de la família Borja.

Ara bé, ni tan sols els tan castellans i devots arquebisbes Tomàs de Villanueva i Juan de Ribera no s'atreverien a esborrar la memòria borgiana. No obstant això, en plena Contrareforma va arribar a la mitra un humil arquebisbe fill d'una il·lustre família d'arrels basques i branques andaluses, Luis Alonso de los Cameros (1668-1676), que va ser inquisidor a Sicília i arquebisbe de Montreal –una antiga seu ocupada per cardenals Borja– i va portar a la valisa l'odi als Borja, acusats indegudament de ser responsables de la Reforma luterana. Un dels objectius centrals del seu pontificat, com a part d'un programa

complet per desterrar el record dels Borja, va ser “reedificar, lluir i fabricar la Real Capella Major”, i a això va consagrar el seu talent i els seus esforços, traduïts en la considerable xifra de 12.600 lliures. La volta del presbiteri de la catedral de València era l'obra borgiana més notòria, la que més es veia, perquè presidia el primer temple del País Valencià. Per això, a més de modificar altres aportacions i picar o arrancar els escuts del bouet, calia amagar aquelles grandioses i vistoses pintures. I començaren a ocultar-les amb la construcció d'una nova estructura barroca el 1674, que van finalitzar el 1682, dirigides per l'arquitecte Juan Pérez Castiel.

330 anys després, el 22 de juny del 2004, un murmuri de colomes, símbol de l'Esperit Sant –que, en il·luminar, pot retornar a la llum–, va fer mirar als restauradors de la catedral per un orifici existent en la volta per on entraven i sortien aquestes aus tan significatives. En efecte, allí hi havia unes pintures espectaculars: entre la volta barroca superposada i l'original gòtica va quedar l'espai suficient per conservar els frescos, que, a més, es trobaven en perfecte estat de conservació. Es “redescobrien”, malgrat que estaven perfectament documentades per l'historiador i canonge Josep Sanchis Sivera el 1909. Aquestes pintures van tenir el seu origen en el cardenal-bisbe de València Roderic de Borja, futur papa Alexandre VI. Sota el seu pontificat, el 21 de maig del 1469, diumenge de Pentecosta, després de la representació de la “Palometa”, artefacte teatral que llançava focs d'artifici, imitant les flames dels dons de l'Esperit Sant, una espurna va cremar el retaule de plata de l'altar major,

altres obres d'art i deixà malmesa la capella major. Segons el “dietari” del capellà d'Alfons el Magnànim, “a les onze hores de la nit se mes foc en lo retaule on se cremà tot e la Verge Maria e es fonc de mig lloc en avall; e un esclau negre que dien Lançalot, lo qual és de mossèn Perellós, muntà damunt l'altar e pren la imatge de la Verge Maria e la trec del foc... Es fora cremada la major part de la Seu sinó per dos homes que veren lo foc e despertaren los escolans”.

El bisbe Roderic de Borja, desitjós de reparar i embellir la seua “amant esposa”, que la seua catedral “brillés amb les resplendors de l'art”, en la rutilant i fastuosa visita del juny del 1472, va portar en el seu seguici el llombard Paolo de Sant Leocadio i el napolità Francesco Pagano, dos clars exponents de la renovació renaixentista, per pintar el presbiteri catedralici. Al mateix temps, va encarregar un retaule més ric i lluïdor que el que s'havia cremat: si aquell era de plata, aquest era d'or i plata. Hi intervingueren els millors argenters europeus –alguns de jueus–, com ara valencians, aragonesos, pisans, alemanys i florentins, un cop acabat el 1506. Enguany se n'haurien complit els cinc segles. De tan magna obra renaixentista, se n'apoderà (de “lladronici oficial” el qualifica l'historiador Josep Sanchis Sivera) el Govern espanyol el 26 de febrer del 1812, per ordre de José Canga Argüelles, perquè fos per encunyar moneda i pagar la seua guerra del Francès. Però, com afegeix Sanchis Sivera: “L'erari públic aconseguí una quantitat insignificant si atenem al valor artístic que tenia.”

Ni el poder, ni el prestigi. Així és, ni el poder, ni el prestigi, ni les recomanacions del seu bisbe aconseguiren que els canonges valencians d'aquest segle XV renunciaren a les seues potestats d'examinar el 16 de juliol del 1472 als artistes italians: “Ans de metre mans en la capella de la Verge Maria de la Seu volgueren veure los pintors que lo Sr. Cardenal havia menat què saber tenien fent-los fer un assaig en lo capítol al frec.” Aprovats, el 28 de juliol del 1472, ja es van signar les capitulacions entre els pintors, el cardenal de València i el capítol catedralici, en les quals es detallava mil·limètricament l'encàrrec: “los dits mestres s'obliguen a pintar al fresc

Detall dels frescs: el renaixement va entrar a la península Ibèrica per mans dels Borja a través de la Seu valentina.

a estall lo cap de la dita capella de dalt a baix, en la forma següent: que pintaran la clau tan ornadament com ells sabran fer e entorn d'aquella clau un tro de serafins ornat d'or fi molt bell..., en cadascun pany pintaran dos àngels vestits a voluntat de l'honorable Capítol, amb ses ales sembrades d'or fi molt bell i de belles colors, sota les finestres es pinte una història... I sien pintades d'or fi de ducat i d'atzur d'Alemanya la primera mà i de atzur d'Acre la segona... Les quals coses los dits pintors prometen e se obliguen fer bé e perfectament, segons art e magisteri de pintures al fresc". Tenien sis anys per acabar l'obra. A canvi, "los dits reverendíssim senyor Cardenal e Senyors del Capítol e Clero prometen e s'obliguen donar als dits pintors per preu tres milia ducats d'or de cambra de pes".

Es va voler una obra espectacular, majestuosa i que, a més, reflectís els nous temps en què la persona humana torna-

va a ser referent i mesura de totes les coses ("Els esperits desperten!"), el Renaixement ("segons pràctica e usança d'Itàlia"), l'Humanisme. Redescobrir el gènere humà; una nova mentalitat, lligada a antigues explicacions; una nova concepció del món, basada en velles cosmologies i cosmogonies. La naturalesa, els paisatges naturals i vius, penetraven en l'art i es deixaven representar. L'arriscada tècnica del fresc, una policromia més rica, la profunditat amb perspectiva, l'expressivitat, la naturalitat de cossos i robes... Tota una revolució contra la tradició gòtica imperant. Tot això entrava de les mans dels Borja a través de la Seu valentina. I, per això, els serafins ja no es perfilen sobre un fons del pa d'or sagrat, màgic, diví, ben al contrari, amb vestits propis del luxe valencià del XV, volen sobre un fons blau estrellat, com és el cel en la realitat amb un blau i una claror com les dels cels nocturns valencians, amb "ses

ales sembrades d'or fi i de belles colors". És aquesta la primera obra que importa les novetats de la nova època, que es genera i bull a la península Italiana. Per la Reial Capella Major de la seu dels Borja va entrar el primer Renaixement en la península Ibèrica.

I bé ha volgut la providència o la casualitat que, en temps de renovat i actiu contrareformisme, seguint el rastre d'un colom i els seus amanyacs, l'arribada d'un papa de nació alemanya (i, segur que poc comprensiu amb el goig de viure d'Alexandre VI), com el Burckard, causa remota de la seua ocultació, destape, retorne a la llum, l'obra més emblemàtica dels Borja a València, en una catedral que, en llevar-li els additaments neoclàssics, és més borgiana que mai. Qui sap si no estem davant una última venjança pòstuma del papa Borja...

Alfons Llorenç